

PRIKAZI I OSVRTI

Sintaksa i semantika posljedičnih relacija

(Luka Vukojević: *Izražavanje posljedičnih odnosa u hrvatskome standardnom jeziku*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2008.)

Kao 12. knjiga biblioteke *Prinosi hrvatskomu jezikoslovlju* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje nedavno je objavljena iznimno vrijedna sintaktičko-semantička monografija člana toga Instituta kolege Luke Vukojevića pod naslovom *Izražavanje posljedičnih odnosa u hrvatskome standardnom jeziku* (460 str.). Monografija je podijeljena u 13 poglavlja: *Uvod, Prikaz posljedičnog polja u gramatikama i posebnim znanstvenim radovima, Razgraničenja, Odnos glagolskih vremena, Nerečenične posljedične konstrukcije, Koordinacija, subordinacija, korelacija, Bezvezničke rečenice uzročno-posljedične semantike, Posljedični tekstni odnosi, Nezavisnosložene rečenice posljedične semantike, Raščlanjene posljedične rečenice, Neraščlanjene posljedične rečenice, Relativno-posljedične rečenice* i *Zaključak*. Slijede nakon toga završna poglavlja *Literatura* te *Izvori i kratice, Sažetak* (na hrvatskom i engleskom jeziku), *Kazalo pojmova* i *Kazalo imena*.

Monografija je koncipirana izrazito ambiciozno i sveobuhvatno. U njoj se opisuju sve (!) sintaktičke jedinice kojima se izražavaju bilo kakvi tipovi posljedičnih značenja: i posljedične

prijedložno-padežne skupine (sintagme), i posljedični zamjenički prilozi i priložni izrazi, i funkcionalni ekvivalenti posljedičnih rečenica ili konstrukcije s tzv. nerečeninom predikacijom (tj. posljedični infinitiv, posljedični glagolski prilozi, popriloženi glagolski prilozi), i nezavisnosložene rečenice posljedične semantike, i zavisnosložene posljedične rečenice vezničkoga i nevezničkoga tipa te posljedične tekstne konstrukcije.

U poglavlju *Prikaz posljedičnog polja u gramatikama i posebnim znanstvenim radovima* opširno se komentira opis posljedičnih konstrukcija u hrvatskim gramatikama, rječnicima i posebnim znanstvenim i / ili stručnim radovima, zatim opis takvih konstrukcija u slavenskim gramatikama i u zasebnim monografijama, u člancima i drugim priložima (posebno u srpskim, ruskim, bugarskim, slovenskim, poljskim i češkim). Slično se zatim čini i u vezi s opisom posljedičnih konstrukcija u gramatikama, odnosno posebnim znanstvenim radovima na njemačkom, engleskom i francuskom govornom području.

Osobite pozornosti vrijednim ocjenjujem poglavlje *Razgraničenja*, koje obiluje važnim i preciznim razgraničenjima konstrukcija s posljedičnim značenjem od ostalih strukturno ili semantički srodnih i u pravilu teško razgraničljivih sintaktičkih konstrukcija. U tom se poglavlju posljedične rečenice (npr. *On je takav čo-*

vjek da ga možeš samo poželjeti) distingviraju od relativnih rečenica (npr. *On je takav čovjek kojeg / kakvog možeš samo poželjeti*), zatim posljedične (npr. *Auto je toliko oštećen da su ga proglasili nepopravljivim*) od namjernih rečenica (npr. *Auto je toliko oštećen da bi ga proglasili nepopravljivim*) te posljedične (npr. *Danas ću raditi tako da ćeš biti zadovoljan*) od načinskih (npr. *Danas ću raditi tako / na taj način da ćeš biti zadovoljan*). Nakon toga razgraničuju se posljedične, primjerice, koordinirane (npr. *Sjedila je na propuhu pa je boli glava*) od uzročnih rečenica (npr. *Boli je glava jer je sjedila na propuhu*) te posljedične (npr. *Ta vježba nije tako teška da je ne bismo mogli izvesti*) od poredbenih rečenica kojima se izražavaju ekvativni odnosi (npr. *Ta vježba nije tako teška kao što se misli*).

U poglavlju *Nerečenične posljedične konstrukcije* opširno se opisuju različite vrste priložnih oznaka posljedice, za koje je, po Vukojevićevu mišljenju, uvijek karakteristično značenje intenzivnosti, tj. značenje visokoga stupnja i / ili mjere. Priložne oznake posljedice brojne su i strukturno raznovrsne unatoč tomu što ne postoje specijalizirana gramatička sredstva (npr. specijalizirani posljedični prijedlozi) za njihovo izražavanje. Izdvajaju se tako kao posebno frekventne priložne oznake posljedice koje imaju ustrojstvo *do* + G (npr. *Gladovao je do iznemoglosti*), *na* + A (npr. *Uspje-*

li su i u tome na sveopće čuđenje), *za* + A uz elativnu konstrukciju (npr. *Bili su nedovoljno obrazovani za trezveniju raspravu*), *za* + A + necesitativni predikat (npr. *Za upućivanje specijalne misije nisu nužni diplomatski odnosi*), *za* + glagolska imenica (npr. *Bila je to utakmica za infarkt*) itd.

Vrlo su dobro, po mojemu sudu, opisane i infinitivne posljedične konstrukcije, koje se dijele na nefrazeologizirane (npr. *To je presitno za čitati*), i frazeologizirane (npr. *Lijepa je za pošiziti*, *To je za poludjeti* itd.). One su osobito česte u razgovornome stilu hrvatskoga standardnog jezika.

U nastavku se monografije utemeljeno raspravlja o razlikama između koordiniranih, subordiniranih i korelativnih posljedičnih struktura te o razlikama između vezničkih (sindetskih) i bezvezničkih (asindetskih) konstrukcija s posljedičnim značenjem. Mislim da je osobito dobro opisan korelativni sintaktički model, u vezi s kojim se u više navrata naglašava da nema posljedičnih rečenica bez nadređenoga korelatora te da su korelativne posljedične rečenice u komplementarnoj distribuciji s uskličnim rečenicama, usp. npr. posljedičnu složenu rečenicu *On je danas tako čudan da sam se zabrinuo za njega* s uskličnom rečenicom *On je danas tako čudan!*

U vezi s jukstapozicijski (asindetski) ustrojenim posljedičnim konstrukcijama Vukojević posebno ra-

spravlja i o konektorima tipa *zato, stoga, prema tome, dakle, zbog toga, otuda* pa, između ostaloga, uvjerljivo obrazlaže svoju tvrdnju da su ti konektori posljedični, a da nisu uzročni, kako se u literaturi u pravilu opisuju.

Među nezavisnosloženim rečenicama kojima se izražavaju posljedični odnosi posebno se opisuju one s koordinatorima (ili konjunktoria) *i, pa, te, pak i ter*. Zatim se analiziraju nezavisnosložene rečenice s elativnom konstrukcijom u prvoj surečenici (npr. *Nije bilo suviše kruto postavljeno, pa se lako moglo pratiti*) te nezavisnosložene rečenice sa suficijentizatorom u prvoj surečenici (npr. *Bio je dovoljno oprezan te je tražio prevodioca*).

Najpotpunije su ipak i najopširnije opisane pojedine vrste zavisnosloženih posljedičnih rečenica. One su opisane tako da se sve zavisnosložene rečenice s posljedičnim odnosima među surečenicama najprije dijele na raščlanjene i neraščlanjene. U raščlanjene idu ponajprije rečenice s najtipičnijim i najfrekventnijim posljedičnim veznikom *tako da*, npr. *Tri su dana odgađali sastanak, tako da su već svi bili na rubu živaca*. Rjeđe su rečenice toga tipa s veznikom *da*, npr. *Slika se počela raspadati, da od prvog dojma ne ostane ništa* te rečenice s konstrukcijom *da + imenica + komparativ*, npr. *Da zlo bude veće, ima ih posvuda*. Još su rjeđe od upravo spomenutih i u pravilu obilježene (npr. kao zastarjele) konstrukcije toga tipa

s veznicima *tako te* (npr. *Pritisnuli su ga tako te se više nije usuđivao ni pomaknuti*), *kako* (npr. *Sakuje kovčeg kako sam može u njemu sjediti*) i *e* (npr. *Prozbori takvim glasom, e sam mislio da baca kamenje*).

Najveća raznolikost, međutim, vlada među neraščlanjenim posljedičnim rečenicama, koje su sve korelativnoga (suodnosnoga) ustrojstva i koje se prema Vukojevićevoj tipologizaciji dijele čak u devet (!) strukturno-semantičkih tipova. Razlikuju se naime (1) rečenice količinsko-kakvočne (kvantitativno-kvalitativne) semantike (npr. *Dogodilo se nešto tako strašno da mu to nisam mogao ni reći*), zatim rečenice neadekvatnog uzroka, koje se dijele na (2) rečenice prekomjernog uzroka (npr. *Imam previše posla da bih sada mogao s vama razgovarati*) i (3) rečenice nedostatnog uzroka (npr. *Nije dostajalo novaca da bi se sve moglo na vrijeme urediti*). Slijede zatim (4) rečenice dostatnoga uzroka (npr. *Bio je dovoljno ozbiljan da nas poštedi od većih neugodnosti*), (5) rečenice potrebnog / nepotrebnog uzroka (npr. *Da bi se krenulo naprijed, mora nam biti jasan cilj istraživanja*), (6) rečenice odsutnoga uzroka (npr. *Nisam lud da mu vjerujem*), (7) rečenice za potvrđivanje ostvarenosti / ostvarivosti uzročno-posljedične veze (npr. *Nisam riba da po moru plivam* ili *Nisam mogao odoljeti a da mu ne kažem*), zatim nekoliko tipova (8) upitno-posljedičnih

rečenica (npr. *Tko je lud da to kupi, Nije li to da poludiš* ili *Što se dogodilo da je odustao od ponude?*) te (9) relativno-posljedične rečenice ili relativne rečenice posljedičnoga značenja (npr. *Nema toga da se ne bi prevario* ili *On je takav prijatelj da ga možeš samo poželjeti*).

Posljedične relacije iscrpno su opisane i na razini teksta. Vukojević posebno govori o tekstnoj parataksi za koju su karakteristični modifikatori *tako, takav, toliki, toliko* i *koliko*, npr. *I što može darovita učenica postati doli darovita učiteljica. Takvo je bilo pravilo vremena, takav je bio običaj*. Osim toga u službi konektora i / ili pojačivača posljedičnih značenja na razini teksta javljaju se *i* i *pa*, npr. *Dugo je za doručkom čekao. I to mu nagrize dobro raspoloženje* ili *Tko ti je kriv što nemaš ni djece, ni žene, ni obitelji, ni kućeta ni maćeta, dragi moj! Pa te smeta onaj koji sve to ima!* Osim toga Vukojević analizira i primjere posljedičnih tekstnih konstrukcija s tekstnom anadiplozom, tj. konstrukcije u kojima se tekstni konektor za izražavanje posljedičnoga značenja ponavlja i u prvoj i u drugoj rečenici, npr. *Toliko životinja i ptica – labudova, paunova, plamenaca, čaplji, fazana, kokoši, pijetlova, golubova. Čak toliko da bi se tu svetu knjigu moglo nazvati i kuharicom*. Kao poseban tip posljedične konstrukcije na razini teksta izdvaja se i osamostaljena posljedična relativna rečeni-

ca, npr. *Bio je previše mlad i previše je loše živio da bi to mogao podnijeti. To ga je ubilo*. I napokon analiziraju se i posljedične konstrukcije na razini teksta sa zaključnim leksičko-gramatičkim konektorima *stoga, zato, zbog toga, prema tome* i *dakle*, npr. *Ti su sukobi poprimili razmjere koji su doista vodili u građanski rat. Zbog toga je bila opravdana politička akcija za zaustavljanje tih sukoba*.

U vezi s pojedinim tipovima posljedičnih konstrukcija, osobito zavisnosloženih posljedičnih rečenica, upozorava se i na red surečenica te, između ostaloga, i na to kako su posve neutemeljene tvrdnje koje se uporno ponavljaju u mnogim gramatikama i posebnim znanstvenim i / ili stručnim radovima posvećenim posljedičnim strukturama prema kojima posljedične (zavisnosložene) rečenice navodno uvijek dolaze u postpoziciji. Vukojević uvjerljivo pokazuje i dokazuje da ima čitavih skupina posljedičnih rečenica u kojima je i antepozicija zavisne surečenice ili posve obična ili čak običnija nego postpozicija. Takve su npr. rečenice potrebnoga uzroka, npr. *Da bi se u tome uspjelo, nužno je sve provjeriti*, rečenice nedostatnoga uzroka, npr. *Kako bismo se u to uvjerali, dovoljno ih je dobro pogledati*, ili npr. zavisnosložene rečenice s konstrukcijom *da* + imenica + komparativ, npr. *Da apsurd bude veći, sindikati su već podnijeli prijavu*.

Ukratko, prikazana knjiga Luke Vukojevića pod naslovom *Izražava-*

nje posljedičnih odnosa u hrvatskome standardnom jeziku dosada je daleko najutemeljenija i najpotpunija monografija o načinima izražavanja posljedičnih relacija i o načinima na koje se posljedični odnosi preslikavaju u jezične strukture uopće odnosno u strukture hrvatskoga jezika posebno. Rezultati Vukojevićevih istraživanja tim su vrijedniji što je riječ o opisu struktura koje bez ikakve sumnje pripadaju logički najsloženijima, a i konstrukcijski su izvanredno raznolike. Osim toga riječ je o konstrukcijama koje je najteže razgraničiti od sličnih sintaktičkih konstrukcija (uzročnih, načinskih, poredbenih, namjernih, relativnih i sl.). Riječ je nadalje o konstrukcijama koje su u hrvatskome standardnom jeziku dosada više nego nedovoljno, neprecizno i neadekvatno opisivane. Zapravo od cijeloga mnoštva raznolikih tipova posljedičnih konstrukcija u gramatikama, pa i u specijaliziranim znanstvenim i stručnim radovima dosada su opisivane uglavnom samo one posljedične konstrukcije koje bi se mogle odrediti kao posljedične zavisnosložene rečenice u užem, čak i najužem smislu riječi, npr. rečenice tipa *Tako sam umoran da ne mogu zaspati* ili *Umoran sam tako da ne mogu zaspati* sl..

Velika je vrijednost Vukojevićeve monografije i u tome što su pojedine posljedične konstrukcije opisane na svim razinama: i na razini jednostavne rečenice (priložne oznake, odnosno prijedložno-padežni i različiti pri-

ložni izrazi, različite participne i infinitivne konstrukcije), i na razini nezavisnosložene rečenice, i u vezničkim (sindetskim) i u jukstaponiranim (asindetskim) strukturama, i na razini zavisnosložene rečenice te napokon na razini teksta. Zato se može ustvrditi da je monografija Luke Vukojevića *Izražavanje posljedičnih odnosa u hrvatskome standardnom jeziku* prvi potpuni opis načina izražavanja jednoga od najkompleksnijih logičko-gramatičkih značenja u hrvatskome jeziku, i to na svim razinama sintaktičke analize. Treba također posebno istaknuti da je kolega Vukojević iscrpno i temeljito proučio i stariju i noviju literaturu koja se odnosi na posljedične strukture, kako općelingvističku i općemetodološku tako i slavističku, odnosno anglističku, germanističku i romanističku (popis konzultiranih radova obuhvaća čak 335 jedinica). Treba napokon istaknuti da su i oprimjerenja pojedinih tipova posljedičnih konstrukcija u ovoj monografiji vrlo obilna i raznolika (u tim oprimjerenjima zastupljeni su različiti funkcionalni stilovi hrvatskoga standardnoga jezika), tako da i ona bitno doprinose uvjerljivosti i utemeljenosti sintaktičkoga i / ili semantičkoga opisa posljedičnih relacija u hrvatskome jeziku.

Ivo Pranjković